

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

A kiállítás-sorozat weboldala:
classics.mfab.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya

Egy szicíliai askos

Az Antik Gyűjteménybe 2009-ben került a 14,5 cm magas és kb. 4 deciliter űrtartalmú, világosbarna bevonatú, narancsvörös agyagból készült kancsó. Felhúzott lábakkal ülő, kövér, meztelen, idős férfit formáz. Az előlétet részletesen megmintázták, míg a test hátoldalát csupán négy kidomborodó részre tagolták vízszintes irányban, valamint jelölték a gerincet. Állati és emberi vonások is felfedezhetők rajta. A gömbszerű has alsó részéhez külön illesztették a vastag combból, vékony lábszárból és pataszerű lábfejből álló lábakat, közéjük a herezacskókat és az egykor elálló phalloszt, föléjük pedig a köldököt idéző csúcsos domborulatot. Az enyhén kicsúcsosodó mellbimbók alatt égetés előtt bekarcolt, bőrredőket vagy bordákat jelző vonalak láthatók. A karokat vékony agyaghurkából formálták. A bal kéz csipőre téve, a jobb a mellkas alól kinövő, csonkakúp alakú kiöntőt tartja. A bal kézfejen négy stilizált ujj, míg a jobb kézfejet csupán az agyag ellapításával jelezték. A fül nélküli, bajszos arcot negatív formából préselték, amelyhez külön illeszthették a szakállat jelző agyaglapot. Az éles kontúrok alapján a szemet és a haj kusza

vonalaival a még nedves agyagba karcolták be. Egyes részleteket lilásbarnás festéssel hangsúlyoztak: az edény szájperemét, a szakállat, a szemeket és a haját, a mellbimbókat pontozottával, a szegycsontot és a bőrredőket ívelt vonalakkal, a szeméremdombot három vonallal, a köldök, a herezacskók, a phallos és a kiöntő teljes felületét. A jobb lábfejen és a bal kéz ujjainak végén is felfedezhetők festés nyomai. A figura és a váza teste szerves egységet alkot (1. kép).

Az ember és állat alakú plasztikus edények készítésének hagyománya a Kr. e. 4. évezred elejére nyúlik vissza, az első állat alakú példányok ekkor jelentek meg Mezopotámiában, majd később Anatóliában és Egyiptomban. A 2. évezredben Cipruson, Krétán és Mykénében is meghonosodtak. Az állat alakú edények mellett már a kora bronzkortól női és férfi jegyekkel felruházott kancsók is készültek. Cipruson a mykénéi kultúra pusztulása után is divatban maradtak, főként az állat alakú (például madár, bika, kos) változatok. Az 1. évezredben Ciprus a keleti kulturális hagyományok egyik legfontosabb közvetítő központja lett. Innen kiindulva – görög és föníciai kereskedők

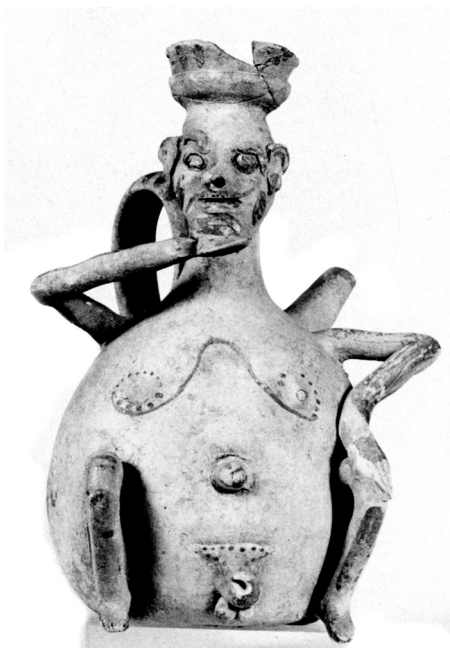

1. kép

révén, külön útvonalakon – a plasztikus edények készítésének szokása a Mediterráneum nyugati felébe, többek között Dél-Itáliába és Sziciliába is eljutott. A görög kultúra archaikus korszakában főként Korinthosban és Rhodoson készítettek ember és állat alakú edényeket. Ezeket illatszerek tárolására használták.

A plasztikus edényeket kétféleképpen formálhatták meg: vagy úgy, hogy a jól felismerhető edénytestre illesztették az állati vagy emberi testrészeket (arc, karok, lábak, mellek, phallos), vagy pedig úgy, hogy a lényeg az alak megformálása volt, és az edény funkcionális elemei (fül, szájníylás, kiöntő) csupán toldalékok voltak. A budapesti váza az utóbbi csoportba tartozik.

Eddig mindössze egyetlen hasonló plasztikus edény ismert: a szicíliai Petralia Sottanában őrzött példány egy helyi műgyűjtő, Antonio Collisani egykori gyűjteményéből való, pontos lelőhelye azonban ismeretlen (2. kép). Ezért az Antik Gyűjtemény vázájának készítési helye és funkciója egyelőre csupán bizonytalanul határozható meg. Formai jegyei alapján feltehetően szicíliai műhelyben készült. Erre utal a csonka kúp alakú kiöntő és a kiszélesedő beöntőnyílás együttes megléte, az utóbbihoz csatlakozó szalagfül, a befestett kiöntő és szájperem. A Kr. e. 5. században mindössze néhány fazekasközpontban (Syrakusai, Selinus, a mai Randazzo helyén lévő ókori város) készítettek plasztikus edényeket a szigeten. Ezek többsége állat alakú (például tehén, ló, pocok), de előfordul embert vagy keverék-lényeket (kentaur, szirén, *satyros*) ábrázoló darab is. A budapesti váza agyagának minősége és az, hogy a lilásbarna festését fekete foltok tarkítják, megegyezik az itt bemutatott, selinusi

2. kép

kat – a dionysosi körhöz kapcsolódva – satyrosként, illetve kitömött jelmezt viselő táncosként is szokták értelmezni. Szintén felhúzott lábakkal ülve ábrázolták az 5. századi, szentélyekben felajánlott terrakotta szobrok is a Dionysost kísérő ünnepi menethez (*thiasos*) tartozó satyrosokat. A kiállításon bemutatott boiótiai és dél-itáliai darabokon kratérral, illetve kettős auloszszal láthatjuk a mulatozásban megfáradt kövér, ithyphallikus lényeket (4–6. kép). A felhúzott lábakkal ülő satyros motívuma Sziciliában is jól ismert volt: a Kr. e. 5. századi naxosi ezüst-pénzek hátoldalát díszítette.

A félig emberként, félig állatként is ábrázolt alakok gyakran megjelentek 6–5. századi athéni vázaképeken Dionysoshoz köthető jelenetekben, borkészítés közben vagy kómosok résztvevőiként. Szintén kedvelt ábrázolás, hogy a hónuk alá veszik vagy meglovagolják a borostömlőt. Az *askos* több volt egyszerű használati tárgynál. Ezt tanúsítja, hogy Dionysos ünnepein is jelentős szerepet töltött be. Az Attikában népszerű falusi Dionysia alkalmával például az ünnepi menet résztvevői az istennek feláldozott kecske bőrből készített felfűjt, beolajozott tömlőre ugrálva játszottak.

A budapesti edény mindezek alapján leginkább a dionysosi körhöz kapcsolható. A váza teste a vékony állati lábakkal és karokkal, a pataszerű lábfejekkel, az állati hímtagnak is értelmezhető dudorral, a test ráncosságával-redőzetével az állatbőrből készült borostömlőkre emlékeztet. Az emberi arc, a csipőre tett bal kéz és a kiöntőt átölelő jobb kar pedig egy borostömlőt ölelgető, részeg *kómastést* idéz. A szinte démonikus, maszkyszerű arc, a kövér, ráncos test

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

és a jellegzetes ülő póz alapján valószínűbb azonban, hogy az edény készítője *thiasos*ban résztvevő szatyrost formálhatott meg. A budapesti váza tehát mesteri egyesítése a nem teljesen teli, kissé összeesett borostömlőnek és egy részeg önkívületben a tömlővel játszó, a tartalmát magába szívó testes, öreg, félig állat, félig ember satyrosznak.

Kúpos kiöntője alkalmassá teszi ital vékony sugárban való kiöntésére, így használhatták italáldozat bemutatására vagy esetleg – a rhytonokhoz hasonlóan – ivóedényként is. Az 5. századi szicíliai plasztikus edények ismert lelőhelyű darabjai sírokból kerültek elő. Szinte teljes volta alapján valószínűsíthető, hogy a budapesti váza is sírmelléklet volt: talán a halottnak felajánlott italáldozat során játszhatott szerepet, majd a

sírba helyezhették. Az ábrázolt alak sajátosságai alapján pedig feltehetően Dionysoshoz és kísérőihez illő folyadékkal tölthették meg.

Sziciliában nagy hangsúlyt kapott Dionysos tiszteletének alvilági aspektusa. Emiatt itt a dionysosi körbe sorolható tárgyak a temetés kontextusában különleges jelentéssel bírtak: a halál utáni élet reményére utalhattak. Az Antik Gyűjtemény rusztikus megformálású edénye talán ehhez az értelmezéshez köthető: a halottat, aki mellé temették, a dionysosi *thiasos* résztvevőjének vélték az életben és a túlvilágon is.

Dági Marianna

Szakirodalmi tájékoztató

- Biers, W. 1992. „Archaic Plastic Vases from Isthmia”: *Hesperia* 61, 227–238.
- Carpenter, T. H. 1986. *Dionysian Imagery in Archaic Greek Art. Its Development in Black-Figure Vase Painting*. Oxford, 76–97.
- Heldring, B. 1978. „Der dionysische Aspekt der sizilischen Tiergefässe”: T. Lorenz (szerk.): *Thiasos. Sieber archäologische Arbeiten*. Amsterdam, 38–50.
- Heldring, B. 1981. *Sicilian Plastic Vases*. Utrecht.
- Isler, H. P. – Sguaitamatti, M. (szerk.) 1997. *La Collezione Collisani*. Zürich, 140–141, 200. sz., 33. t.
- Isler-Kerényi, C. 2004. *Civilizing Violence. Satyrs on 6th-Century Greek Vases*. Fribourg–Göttingen.

Az évszak műtárgya – 2013. tavasz
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok
2013. március 12. – 2013. június 2.
A fényképeket Mátyus László készítette

A kiállítás a Halászbástya Étterem támogatásával valósult meg